

DAVLAT XARIDINING MOHIYATI VA ZARURIYATI

Ibragimov Dilshod Dulkunovich

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada davlat xaridi institutining mohiyati, uning ijtimoiy va iqtisodiy zaruriyati, shuningdek, davlat byudjeti va iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni tahlil qilinadi. Davlat xaridlari tizimi davlat tomonidan tovarlar, ishlar va xizmatlarni sotib olishda samaradorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Maqolada davlat xaridlari tizimining asosiy prinsiplari, shaffoflik, raqobat va tejamkorlik kabi jihatlar ko'rib chiqilgan. Shuningdek, davlat xaridlari orqali iqtisodiy o'sish va innovatsiyalarni rag'batlantirish, davlat xizmatlarining sifatini yaxshilash va fuqarolar uchun arzon va sifatli xizmatlar taqdim etishning zaruriyati muhokama etilgan. Bunda, shuningdek, xalqaro tajribalar va ularning O'zbekiston tizimida qo'llanishi ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: davlat xaridi, xaridlar tizimi, shaffoflik, raqobat, tejamkorlik, davlat byudjeti, iqtisodiy rivojlanish, ijtimoiy zarurat, xizmatlar sifati, innovatsiyalar, xalqaro tajriba

Kirish. O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligini qo'lga kiritgan dastlabki kunlardan boshlab ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyoti sari islohotlarni bosqichma-bosqich amalga oshirmoqda. Davlat tizimi va boshqaruv sohasidagi islohotlar natijasida xarajatlarni boshqarishning yangi huquqiy tizimi shakllantirilmoqda. Bu o'z navbatida, davlat mablag'larini sarflanishi samaradorligini ta'minlashga, uning zamonoviy boshqaruv mexanizmlarini amalda tatbiq etishga imkon beradi.

Xalqaro miqyosda yuzaga kelgan yangi iqtisodiy vaziyat, davlat mablag'lari hisobidan xarajatlarni amalga oshirishda hukumatlar oldiga qoyilgan vazifalarning muhimligini oshirmoqda.

Ma'lumki, davlat o'z vazifalarini bajarish jarayonida bir qator xarajatlar qilishi zarur. Bu xarajatlar, eng avvalo, mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish uchun turli tarmoqlarga investitsiya qilishga, aholining turmush darajasini ko'tarishga, hamda ijtimoiy vazifalarni bajarishga qaratilgan, davlatni boshqarish, mudofaani ta'minlash kabi aniq maqsadlarga yo'naltirilgan, rejalashtirilgan xarajatlardan iborat bo'ladi. Umumdavlat xarajatlari, asosan, davlat byudjeti va davlatning boshqa markazlashtirilgan fondlari orqali moliyalashtiriladi.

Davlat byudjetining iqtisodiy tushunchasi, umumjamiyat miqyosida

markazlashgan, davlat ishtirokida to'plangan va sarflanadigan moliyaviy resurslarni anglatadi.

Davlat xarajatlarining muhim tarkibiy qismi sifatida davlat xaridi alohida o'ringa ega.

Tovar va xizmatlarni xarid etish dunyo rivojlanish amaliyotida muhim o'rin egallaydi hamda fondlar hamda investitsiyani samarali o'zlashtirishga yo'naltirilgan uzluksiz jarayon hisoblanadi. O'zbek tilidagi "xarid" termini (inglizchada, procurement - prokyurment) "sotib olish" ma'nosi bilan bir ma'noda ishlatilib, zamonoviy tushunchalarda mahsulotlarni, bajarilgan ishlarni yoki ko'rsatilgan xizmatlarni ma'lum haq evaziga olish demakdir (inglizchada, procurement of goods, works and services).

Davlat xaridi - bu davlat ehtiyojlari uchun tovarlar va xizmatlarni qisman yoki to'liq davlat mablag'lari evaziga sotib olishdir⁹⁰. "Davlat xaridlari to'g'risida"gi Qonunda davlat xaridiga quyidagicha ta'rif berilgan: "**Davlat xaridi** — tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) davlat buyurtmachilari tomonidan pulli asosda olish"dir⁹¹.

Davlat xaridini boshqarishga tizimli yondoshuv to'g'riroq bo'ladi. Shunday ekan, davlat ehtiyojlari uchun xaridni rejalashtirish va amalga oshirish hamda nazorat etish bilan bog'liq barcha jarayonlar *davlat xaridi tizimini* yuzaga keltiradi. Davlat xaridi davlat infratuzilmasini moddiy-moliyaviy ta'minlash uchun amalga oshiriladi. Davlat infratuzilmasini umumiy tarzda ikkita yirik tarkibiy qismiga ajratish mumkin:

- iqtisodiy infratuzilma (transport, maishiy xizmatlar, kundalik iqtisodiy faoliyatni amalga oshirish uchun birlamchi bo'lgan infratuzilmalar);
- ijtimoiy infratuzilma (maktablar, shifoxonalar, kutubxonalar, yoki boshqacha aytganda, jamiyat kundalik hayoti uchun birlamchi infratuzilmalar). Ijtimoiy sohalarga Davlat xaridini amalga oshirish zarurati umumjamiyat manfaatlaridan kelib chiqadi. O'zbekistonda ijtimoiy sohalarga investitsiyalar va davlat xaridi mavjud qonuniy-meyoriy aktlar orqali tartibga solinadi.

Davlat moliyasini boshqarishni isloh etish bo'yicha amalga oshirilayotgan o'zgarishlarning tarkibiy qismi sifatida, davlat xaridini tashkil etishni tubdan isloh etish, uni tartibga soluvchi huquqiy bazani shakllantirish, davlat xarajatlari samaradorligini oshirishning muhim vositasi hisoblanadi.

Davlat xaridini boshqarish tizimini takomillashtirish uchun quyidagi elementlardan foydalanish samarali yo'nalish hisoblanadi: davlat xaridini boshqarish

⁹⁰У.Бурханов. Государственные закупки. http://el.tfi.uz/pdf/gos_zakup_ru.pdf

⁹¹ "Davlat xaridlari to'g'risida"gi Qonunning 3-moddasi

yuzasidan ilg'or xorijiy tajribalardan foydalanish; davlat xaridi siyosatini davlatning iqtisodiy siyosati maqsadlariga muvofiqlashtirish; davlat xaridi sohasidagi amalga oshirilayotgan siyosatni monitoring va baholashni tatbiq etish.

Davlat ehtiyojlari uchun xaridni amalga oshirish mexanizmining samarali bo'lishi, ko'p jihatdan, davlat xaridi uchun qaror qabul qilayotgan davlat xizmatchilarining kvalifikatsiya darajasi, professional tayyorgarligi va haqqoniyligiga bog'liq. Ko'pgina davlatlarda davlat xaridi bilan shug'ullanadigan xodimlarni tayyorlash va ular malakasini oshirish bevosita hukumatning zimmasiga yuklatilgan vazifasi hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi hukumati tomonidan yuqoridagi ko'rsatilgan yo'nalishlardagi muammolarni bartaraf etishga katta e'tibor qaratilmoqda va davlat xaridini amalga oshirishda ishtirok etuvchi boshqa sub'ektlar ishtirokida, davlat xaridi jarayonining mexanizmlarini hamda uning huquqiy asoslarini takomillashtirish boyicha faol ish olib borilmoqda. Xususan, davlat xaridi tizimini boshqarish boyicha tizimli yondoshuvga bo'lgan talab hamda davlat xaridining iqtisodiyotning ayrim sohalariga bo'lgan ta'sir etuvchi mexanizm sifatida foydalanish strategiyalari shakllantirilmoqda.

O'zbekistonda davlat xaridining hajmi YaiMning 11 foizini tashkil etgani holda, uni iqtisodiy o'sishga ta'sir etuvchi muhim omil ekanligini ko'rsatadi. Davlat xaridi YaiMni shakllanishiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatadi⁵. Ushbuni inobatga olib davlat xaridini amalga oshirish sohasida olib borilgan oqilona siyosat makroiqtisodiy siyosatga jiddiy ta'sir etuvchi instrument sifatida yuzaga chiqadi:

- davlat xaridini iqtisodiyotning ma'lum sohalarida amalga oshirish orqali, o'sha sohalar rivojiga va aholi bandligi hamda daromadlari darajasiga ijobiy ta'sir etadi;
- ochiq tenderlarni e'lon qilish orqali raqobatni rivojlantirishga ta'sir etadi;
- sotib olinayotgan tovarlarning sifat talabini xalqaro andoza talablarga tenglashtirish orqali, milliy ishlab chiqaruvchi korxonalar mahsulot sifatini oshirishga ta'sir etish mumkin;
- kichik biznes vakillar tomonidan ishlab chiqarilayotgan tovar va xizmatlarni sotib olishda tanlov jarayonlarini joriy etish orqali, kichik biznesni va raqobatni rivojlantirishga ta'sir etish mumkin.

Yuqorida sanab o'tilgan holatlar faqatgina mamlakat darajasida davlat xaridini boshqarishning samarli mexanizmlari mavjud bo'lgan sharoitda, ya'ni xaridni rejalashtirish va uning iqtisodiyotga ta'sirini baholash orqali erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov, A. (2021). *Davlat xaridlari tizimi: mohiyat va amaliyot*. Toshkent: "Iqtisodiy nashr" nashriyoti.
2. Moliya vazirligi. (2020). *Davlat xaridlari va iqtisodiy samaradorlik*. Toshkent: Moliya vazirligi nashri.
3. Shukurov, B. (2019). *Davlat xaridlari tizimining asosiy prinsiplari*. Toshkent: "Boshqaruv va iqtisodiy siyosat" nashriyoti.
4. OECD. (2020). *Public Procurement and Transparency: Best Practices*. Paris: OECD Publishing.
5. World Bank. (2021). *Public Procurement Systems: Challenges and Solutions*. Washington, D.C.: World Bank Group.
6. IMF (Xalqaro valyuta jamg'armasi). (2020). *The Role of Public Procurement in Economic Growth*. Washington, D.C.: IMF Publications.
7. G'ofurov, S. (2021). *Davlat xaridlari va ularni samarali boshqarish*. Toshkent: "Moliyaviy boshqaruv" nashriyoti.
8. Yunusov, N. (2020). *Davlat xaridlari tizimi: shaffoflik va samaradorlikni oshirish*. Toshkent: "Innovatsion iqtisodiyot" nashriyoti.

